

ŞANLIURFA'DA SAYFIYE YERLEŞMELERİ (Country Houses In Şanlıurfa)

Dr. Abdulkadir GÜZEL*

ÖZET

Dönemlik olarak kullanılan sayfiye yerleşmeleri ve bu yerleşmelerdeki meskenler günümüzde gittikçe önem kazanmaktadır. Yıl boyunca ekonomik faaliyette bulunan insanlar özellikle yaz mevsimini dinlenerek geçirmektedirler.

Türkiye'nin güneyindeki Basra alçak basıncının yaz mevsimi başından itibaren hızla genişlemesine bağlı olarak varlıklı aileler Şanlıurfa şehir merkezinden ayrılarak kuzeydeki Tümlen, Gölpınar ile Yaylacık köylerinde bağ ve fıstık bahçeleri içinde kurdukları sayfiye meskenlere yerleşirler.

Yaz mevsiminde etkili olan hakim rüzgar yönü, yükselti, ulaşım ve yer altı suyu imkanlarına bağlı olarak bağ ve Antepfıstığı bahçelerinin yola ve suyu yakın yerlerinde 200-300 m² genişliğinde 2-3 katlı meskenler yapılmıştır. Söz konusu bu meskenlerde 20-30 m² büyüklüğündeki balkonlar dikkat çekerler. Bu meskenlerde bağ evlerinde olduğu gibi sakinleri tarım alanları üzerinde herhangi bir ekonomik faaliyette bulunmazlar.

Anahtar Kelimeler: Şanlıurfa, Sayfiye yerleşmesi

ABSTRACT

Country settlements, which are used as temporary settlements, and their dwellings have become a popular convalescent places where people take holiday in hot summer seasons. In summer, as hot and dry period begin because of the effects of the weather movements from the Basra low-pressure area, wealthy families of Şanlıurfa city usually leave their permanent residences and move to north where they have built country houses in Tümlen, Gölpınar and Yaylacık villages located in pistachio nuts gardens. Due to dominant wind direction from the north, appropriate altitude, easily transport and proper groundwater facilities people have built convalescent houses in pistachio nuts gardens that are close to water sources and also to the main roads. These houses, with 2 or 3 flats, are usually 200-300 square

* Harran Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümünde Araştırma Görevlisidir.
aguzel@harran.edu.tr

meter in width and have 20-30 square meters large balconies. People usually do not do any economic activities in these settlements as they do in vineyard houses.

Key Words: Şanlıurfa, Country settlements.

GİRİŞ

Sayfiye “Arapça bir kelimedir. Yaz mevsimine mahsus mesken, yazlık ikametgah, köşk, yalı”(Şemsettin Sami-1317: 847-848) anlamını ifade etmektedir.

Yazlık mesken, özellikle kültürel ve ekonomik değişime bağlı olarak gittikçe önem kazanmaktadır. Şanlıurfa’daki bu duruma benzer özellikler Türkiye’nin birçok yerinde sayfiye amaçlı yayla yerleşmelerinde görülür.

Güneydoğu Anadolu bölgesi yaz mevsiminde Basra yüksek basıncına bağlı olarak güneyden gelen sıcak ve kurak havanın etkisi altında kalır. Şanlıurfa şehri meteoroloji istasyonunun uzun yıllar ortalama verilerine göre Temmuz ve Ağustos aylarında ortalama sıcaklık 30°C’nin üzerine çıkarak insan yaşamını olumsuz yönde etkiler (Tablo:1). Bu yüzden şehir ortamından daha serin olan kırlara doğru bir hareket başlar. Bu hareketlenme sonucunda insanlar şehre çok uzak olmayan bağ ve bahçelik alanları sayfiye yerleri olarak seçerek orada dinlenir. Ailede çalışan erkekler gündüz şehirdeki işlerinde çalıştıktan sonra akşam tekrar sayfiye yerine dönerler.

Tablo:1 Aylık ortalama sıcaklık												
Aylar	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
Ortalama Sıcaklık	5.2	6.7	10.3	15.8	21.8	27.4	33.1	31.1	26.7	20.0	12.7	7.3

Kaynak: Şanlıurfa Meteoroloji İstasyonu verileri (1927-2005)

1980’lı yıllara kadar şehirdeki erkekler kendi aralarında gruplar oluşturarak şehrin batısındaki Çaykuyu platosu yamacındaki karstik mağaralara haftalık yatıya giderlerdi. Ayrıca birçok aile, şehir civarında yer alan bağ ve antepfıstığı bahçelerindeki meskenlerinde yazı geçirirlerdi. Bu

bağ ve bahçelerdeki meskenler derme-çatma, bir veya iki gözlü olup yanında çeşitli eklentileri de vardı. Söz konusu bağ evlerinin kuzey kısmı gölgelik olduğundan buraya taştan oyulmuş 2x1 metre ebadındaki yalıklar konularak içinde üzümler ezilip kış mevsimine hazırlık için şıra üretimi yapılırdı. Bağ evleri daha çok doğal ortamdan temin edilen taşlarla yapılmış olup, sahipleri fazla zengin olmayan insanlardan oluşurdu (Fotoğraf-1).

Fotoğraf-1 Bağ ve antepfıstığı tarım alanı içinde yapılmış bir bağ evi.

Hızlı değişim gösteren sosyal ve ekonomik faktörler nedeniyle şehrin etrafındaki birçok mağara günümüzde hayvan besihaneleri haline gelmiştir.¹ Şehrin batısında yer alan Direkli ve Devteşti civarındaki bağlık ve fıstıklık

¹ Söz konusu mağaralar Şanlıurfa şehrinin batısında yer alan ve Eosen yaştaki kalkerden oluşan Çaykuyu platosunun şehre bakan yamaçlarında açılmıştır. Önceki dönemlerde, bu mağaralardan şehir meskenlerinin yapı malzemesi temin edilmekteydi.

alanları günümüzde gecekondularla işgal edilmiştir. Bununla birlikte, şehrin 5 km kuzeyinde yer alan Karaköprü köyünün imara açılması sonucu buradaki bağ evleri tamamen ortadan kaldırılarak yerine çok katlı binalar yapılmıştır.

Daha çok doğal çevreden temin edilen yapı malzemeleriyle yapılan eski bağ-bahçe evleri ile sayfiye amaçlı kullanılan mağaralar günümüzde eski fonksiyonlarını yitirmişlerdir. Bunların yerine şehrin kuzey ve kuzeybatısında yeni sayfiye alanları ortaya çıkmıştır. Yaz mevsiminde Şanlıurfa da hâkim rüzgâr yönü KB olduğundan yeni sayfiye alanları şehrin kuzey ve kuzeybatısına doğru kaymıştır. Bunun sonucunda, verimli tarım alanları üzerinde kurulan ve şehirden 20 km uzaklıktaki Tülmen köyü ile 12 km uzaklıktaki Gölpınar-Yaylacık köyü çevresindeki bağ-bahçelik alanlarda yeni sayfiye meskenleri günümüzde yoğunluk kazanmış durumdadır (Fotoğraf-2).

Fotoğraf-2 Antep fıstığı tarım alanı içinde yapılmış bir sayfiye meskeni

Şanlıurfa şehri çevresinde yükselti güneydoğu Anadolu Bölgesinin tümünde olduğu gibi kuzeye doğru artmaktadır. Yükseltiye bağlı olarak sıcaklığın azalması nedeniyle, şehirden ortalama 200 metre yüksekte yer alan sözü edilen alanlar yeni sayfiye yerleri olarak seçilmişlerdir. Sayfiye meskenlerinin söz konusu sahalara doğru kaymış olmasının bir diğer nedeni de bağ ve bahçelerin geniş yer kaplamasıdır. Ayrıca köylerdeki yeraltı suyuna yapısal özelliklerden dolayı kolay ulaşıldığından sondaj tekniği ile kazılan kuyulardan yeterli su elde edilmektedir.

Şanlıurfa – Bozova karayolunun kenarında yer alan Tülmen köyü ile Şanlıurfa- Hilvan karayoluna yakın olan Gölpınar ve Yaylacık köylerindeki meskenler tek katlı, Dublex ve Triplex şeklinde planlanmıştır. Bunların yapı malzemesi eski bağ evlerinde olduğu gibi doğal ortamdan direkt temin edilmeyip şehirden getirilmektedir. Projeleri mimarlara çizdirilen bu meskenlerin, büyüklükleri 200 ila 300 metrekare arasında değişmekte olup çoğunlukla düz damlı, geniş pencere ve büyük balkonludurlar. Yaz mevsimin başlangıcında Basra alçak basıncının genişlemesiyle güneyden gelen sıcak hava Şanlıurfa şehrinde sıcaklığın kısa sürede yükselmesine neden olmaktadır. Bunun sonucunda şehrin etrafındaki sayfiye alanlarına doğru hızlı bir göç yaşanır. Yaz mevsimi başından eylül ayı ortalarına kadar toplam 3.5-4 aylık süre boyunca bu meskenler faal olarak kullanılır. Bununla birlikte hava şartlarının uygun olduğu diğer mevsimlerin hafta sonlarında da kullanılmaktadır. Bunlar 1-2 dönüm ile 20-30 dönüm arasında değişebilen bağ ve Antepfıstığı monokültürü tarım alanlarının yola yakın kısımlarında kurulurlar. Sözü edilen bu sayfiye meskenlerin büyüklükleri ve planları mesken sahibinin ekonomik durumu ve kültürel yapısına göre değişim göstermektedir. Haremlik ve selamlık olarak iki ana kısımdan oluşan bazı meskenlerin iki adet girişi vardır. Dışarıdan gelen bayan misafirler Haremlik kısmında, erkek misafirler ise selamlık kısmında ağırlanırlar. Sözü edilen meskenlerin ön cepheleri kullanıldıkları döneme bağlı olarak kuzey veya kuzey-batıya yönlendirilmiştir.

Meskende yaşayanlar üzerinde yaşadıkları monokültür alanlarının yaklaşık bir dönümlük kısmını faal olarak kullanırlar. Bu meskenlerin bahçelerine zeytin, kızılçam, nar ve incir gibi ağaçların yanı sıra çeşitli

asmalar da dikilir. Her birinin avlusunda, derinliği 80-100 metre arasında değişebilen ve sondajla kazılmış bir kuyu olup meskenin içme ve kullanma suyu buradan temin edilir. Bazı meskenlerin kuzeyinde büyüklükleri ailedeki fert sayısına göre değişen yüzme havuzları da vardır. Meskenlerin kuzey yönleri gün boyunca az güneşlendiğinden daha serindir. Bu yüzden havuzların bu tarafta yapılması uygundur.

SONUÇ

Sonuç olarak şunu diyebiliriz. Dinlenme amaçlı meskenler günümüzde gittikçe önem kazanmaktadır. Şanlıurfa şehrinin çevresinde yer alan eski bağ evlerinde yaz mevsimi boyunca ekonomik bir faaliyet sürdürüldüğünden bu meskenleri bağ evi olarak kabul etmek gerekir. Fakat sayfiye meskenlerinde yaz mevsimi süresince kalan insanlar, tarım alanlarının üzerindeki ekonomik faaliyetlere bizzat katılmazlar. Bunlar bağ ve bahçelerindeki ürünleri ya işçilere toplatmakta ya da tarım alanlarını kiraya vermektedirler. Bundan dolayı yeni kurulan bu meskenler bağ evleri olmayıp tatil amaçlı sayfiye evleridir. Sayfiye yerleşmelerinin Tümlen, Gölpınar ve Yaylacık köylerinde yoğunlaşmaları; hakim rüzgâr yönü, yükselti, ulaşım imkanları ve verimli monokültür alanlarının varlığı gibi önemli etmenlere dayanmaktadır.

Günümüzde yaz mevsimini sayfiye yerleşmelerinde geçirenler varlıklı aileler iken, geçmişte bağ evlerinde kalanlar ekonomik ve sosyal durumları değişebilen toplumun her kesiminden gelen insanlardan oluşurdu.

Su, ulaşım imkânı ve hâkim rüzgâr yönüne bağlı olarak verimli tarımsal alanlar üzerinde oluşturulan sayfiye meskenlerin söz konusu köylerde yeniden yapılmasına Şanlıurfa Tarım Reformu Bölge müdürlüğü izin vermemelidir. Bunlar Şanlıurfa şehir merkezinden 35 km uzaklıkta ve Atatürk baraj gölü kıyısındaki ki Bozova kasabasında inşa edilmelidir. Bozova kasabası büyük bir su kütlesi kıyısında olduğu gibi Fırat'ın karşı kıyısındaki Güneydoğu Toroslardan yaz mevsimi boyunca serin rüzgâr alır. Şanlıurfa- Adıyaman karayolu kenarındaki Bozova kasabası hafta sonlarında Şanlıurfa halkı tarafından bir piknik alanı olarak kullanılmaktadır.

KAYNAKÇA:

- ARDEL, A., (1961), "Güneydoğu Anadolu'da Coğrafi Müşahedeler", Türk Coğrafya Dergisi, sayı 21, s.141-148, İstanbul.
- DOĞANAY, H. (1997) Türkiye Beşeri Coğrafyası, MEB Eğitim Dizisi, İstanbul.
- ELİBÜYÜK, M. GÜZEL, A. (2003) "Şanlıurfa İli'nde Dönemlik ve Geçici bir Yerleşme: Hollik", A.Ü. Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Coğrafya Bilimleri Dergisi, 1, 55-67 Ankara.
- KALELİOĞLU, E., (1970), Gaziantep Yöresinde Yerleşme, Meskenler ve Nüfus ???????**
- KÖSE, A. (1995), "İvrindi (Balıkesir) Çevresinde Sıya Yerleşmeleri", Doğu Coğrafya Dergisi, sayı 1, 315-335, Erzurum.
- ÖZAV, L., (1995), "Eski Gediz Kasabası Çevresinde Güme Yerleşmeleri", Türk Coğrafya. Dergisi, sayı 30, s.173-189, İstanbul.
- ÖZÇAĞLAR, A., (2003), Coğrafya'ya Giriş, Hilmi Usta Matbaacılık, Ankara.
- ÖZGÜR, E.M., (2002), Türkiye Coğrafyası. Hilmi Usta Matbaacılık, Ankara.
- SÖZER, A.N., (1974), "Güneydoğu Anadolu'nun Nüfus ve Kır Yerleşme Sorunlarına Coğrafi Bir Bakış", Türkiye'nin Sosyo-Ekonomik Sorunları Sempozyumu, s.171-207, Erzurum.
- SÖZER, A.N., (1984), "Güneydoğu Anadolu'nun Doğal Çevre Şartlarına Coğrafi Bir Bakış" Ege Coğrafya Dergisi, sayı 2, s. 30-42. İzmir.
- ŞEMSETTİN SAMİ, (1317), Kamusu Türkî, Çağrı Yayınları 1317 sayfa 847-848, İstanbul.
- ÖZEY, R.,(1994), "Serçeme Çayı Havzasının Yerleşme Özellikleri" Atatürk Üniv. K.K.Eğitim Fak., Doğu Coğrafya Dergisi, sayı 1, Erzurum.

YÜCEL, T. (1988) “Türkiye’de Kır Yerleşme Tipleri” Türk Kültürünü Araş. Enstitüsü Dergisi, sayı 12, s.172-198, Ankara.